

УДК 342.7

Олена МАКСИМЕНКО

магістр права, викладач кафедри

державно-правових дисциплін та дотримання прав людини Академії управління МВС;

Сергій ВОЗГРЕЧКО

слухач 4-ї навчальної групи ННІУПОВС за спеціальністю "Правоохоронна діяльність"

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Проаналізовано органи та процедури забезпечення й захисту прав людини в сучасних умовах, створені на основі Європейської конвенції. Розглянуто історію прийняття Європейської конвенції захисту прав людини та основні напрями її реалізації.

Проанализированы созданные на основе Европейской конвенции органы и процедуры обеспечения и защиты прав человека в современных условиях. Рассмотрены история принятия Европейской конвенции по защите прав человека и основные направления её реализации.

Modern organs and procedures of human rights providing and defence, created on the basis of European convention, are analyzed. The history of creating the European convention on human rights defence and basic directions of its realization are considered.

Ключові слова: *Європейська конвенція захисту прав людини, Європейський Суд з прав людини, Комітет міністрів, генезис прав і свобод людини.*

Ключевые слова: *Европейская конвенция по защите прав человека, Европейский Суд по правам человека, Комитет министров, генезис прав и свобод человека.*

Keywords: *European convention on human rights defence, European Court on human rights, Committee of Ministers, genesis of human rights.*

Актуальність реалізації положень Європейської конвенції визначається її механізмом, оскільки цей механізм є унікальним і постійно розвивається.

Тому метою нашої роботи є характеристика взаємодії органів та механізмів Європейської регіональної системи захисту прав і свобод людини, які створені й функціонують на основі Європейської конвенції. Для цього розглянемо історичний шлях прийняття Конвенції та процес втілення її положень.

Розроблення Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод розпочалася в Раді Європи після закінчення другої світової війни під впливом значних політичних, економічних і соціальних втрат. Підсумки другої світової війни свідчили про те, що реальне й ефективне забезпечення прав і свобод людини, яке традиційно розглядалося як внутрішня справа суверенних держав, потребує об'єднання зусиль на міжнародному рівні й насамперед прийняття міжнародно-правового акта, який містив би перелік прав і свобод людини.

Європейці прагнули політичної єдності, тому права людини стали пріоритетом для них. У травні 1948 р. представники багатьох організацій, що прагнули європейської інтеграції, зустрілися в Гаазі на Конференції міжнародного комітету рухів за європейську єдність. 5 травня 1949 р. було підписано Акт, згідно з яким десять держав утворили в Лондоні Раду Європи. Великі сподівання покладалися на те, що одним із перших завдань Ради стане розроблення й впровадження конвенції з прав людини для Європи.

12 липня 1949 р. були підготовлені проекти Європейської конвенції з прав людини й Статуту Європейського Суду, які були подані до утвореного Комітету міністрів Ради. У серпні того ж року на Асамблеї було висунуто пропозицію створити Європейську комісію з прав людини й Європейський Суд з прав людини з метою забезпечення виконання цієї конвенції [2].

Після цього Комітет із правових питань постановив, що "хоча кожна держава має право встановлювати норми для захисту прав людини в межах своєї території, метою колективної гарантії має бути забезпечення того, щоб такі норми та їх застосування відповідали загальним принципам права, визнаним цивілізованими дер-

жавами" (ст. 38 Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя). У ситуації, коли основні права вже було погоджено, але все ще гостро обговорювалися ролі Суду й права на індивідуальне звернення до суду, в серпні 1950 р. Комітет міністрів вирішив зробити факультативними як юрисдикцію Суду, так і право на індивідуальне звернення.

4 листопада 1950 р. в Римі держави-учасниці Ради Європи підписали Конвенцію "Про захист прав та основних свобод людини", в якій у ст. 2-14 перелічені права і свободи людини.

Цією Конвенцією передбачався механізм контролю за її реалізацією, який складався з трьох органів: Європейської комісії з прав людини, Європейського Суду з прав людини та Комітету міністрів Ради Європи.

Відповідно до п. 2 ст. 59 Конвенції вона мала набути чинності після того, як десять її ратифікованих грамот будуть передані на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи. Така кількість грамот була зібрана до 3 вересня 1953 р. Саме цього дня Конвенція про захист прав та основних свобод людини набрала чинності.

Нині основні положення Конвенції про захист прав людини й основних свобод тлумачать Європейський Суд з прав людини та суди України. Крім того, сучасні науковці, зокрема, В. Мазур, В. Костицький, С. Тагієв, А. Беніцький та інші системно, з урахуванням практики Європейського Суду з прав людини та судів України розглядають базові засади функціонування європейського регіонального механізму захисту прав людини, аналізують принципи та методи тлумачення Конвенції про захист прав людини й основних свобод, проблеми формування та застосування прецедентного права Європейського Суду з прав людини, питання пристосування європейських стандартів захисту прав людини до правової системи України тощо [6].

Серцевиною Конвенції є дві факультативні статті, вирішальні для механізму правозастосування: ст. 25, що надає як окремим особам, так і державам право на звернення до Європейської комісії з прав людини, і ст. 46, що уповноважує Європейський Суд з прав людини проводити слухання та розгляд справ, про які доповіла Комісія. Станом на березень 1995 р. всі 30 держав – членів Ради

Європи, які є учасниками Конвенції, прийняли як ст. 25 про право на індивідуальне звернення, так і ст. 46 про юрисдикцію Суду.

Європейський Суд з прав людини не одразу став ефективним правовим інструментом. Майже двадцять років він був "сплячою" красунею, до якої часто зверталися, але без особливих результатів.

Суд складається з такої кількості суддів, яка дорівнює кількості держав – членів Ради Європи. Держави надають Парламентській Асамблеї списки, що налічують по три кандидати, з яких нею обираються судді на дев'ятирічний термін. Протягом терміну своїх повноважень судді не повинні займати посад, не сумісних з незалежністю, неупередженістю та іншими вимогами до цієї посади.

Якщо справу передає до Суду сам подавець скарги згідно з Протоколом 9, то група в складі трьох суддів, включаючи суддю, обраного від зацікавленої держави, може прийняти одностороннє рішення про те, що справа не буде розглядатися Судом; у цьому випадку рішення в справі приймає Комітет міністрів. Заявник і його адвокат можуть брати участь у розгляді справи, представляти пам'ятні записки й наводити усні аргументи під час слухань. Згідно зі ст. 58 всі витрати Європейського Суду несе Рада Європи.

Після слухань судді за закритими дверима більшістю голосів вирішують, чи відбулося порушення Конвенції. Якщо порушення виявлене, то Суд може відшкодувати потерпілій стороні моральні та матеріальні збитки. Відповідальність за виконання рішень Європейського Суду покладена на Комітет міністрів Ради Європи.

Переконавшись у тому, що зацікавлена держава вжила заходів для задоволення позову, які можуть полягати у виплаті компенсації чи зміні внутрішньодержавного права, Комітет міністрів приймає резолюцію про припинення справи.

Вплив Конвенції не обмежується лише контролем за виконанням рішень Суду, а також рішень Комітету міністрів про наявність порушень. Вагомі результати забезпечує процедура дружнього врегулювання, передбачена Конвенцією. Загалом національні суди в державах – учасницях Конвенції все частіше звертаються до страсбурзького прецедентного права, приймаючи рішення з питань прав людини, і застосовують стандарти та принципи, розроблені Судом.

У практиці Європейського Суду широко застосовують прецедент. Більш того, розгляд аналогічної справи в минулому є підставою для визнання позову неприйнятним. Аргументуючи власну позицію, Суд часто посиляється на свої колишні рішення.

Певні труднощі виникають через те, що рішення Суду не мають юридично обов'язкового характеру для держав, які визнали його юрисдикцію. Це зрозуміло: кожна держава є самостійним носієм свого суверенітету і ніхто не може змусити її виконувати розпорядження Суду. У результаті Суд вимушений урахувати, наскільки принципова позиція держави, і не надто тисне на неї, інакше рішення просто не буде виконано.

До цього часу реалізація положень Європейської конвенції відбувалася саме таким чином. Однак зараз триває реформа Комісії та Суду, яка передбачає серйозні зміни в статусі Суду. До травня 1994 р. було розроблено Протокол № 11 до Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод. Він передбачає злиття Комісії та Суду та перетворення нового Суду на професійний орган. Нині на професійній основі працює тільки допоміжний апарат Комісії, зокрема Секретаріат [3].

Під час реалізації вимог цього протоколу відбуватимуться об'єктивно необхідні зміни. Вони зумовлені, насамперед, переважністю Суду й Комісії. У результаті злиття більшу увагу отримають незалежність Суду та його судові функції на протидію політичним аспектам діяльності. Наявна двоступенева процедура характеризується високим відсотком дублювання, що затягує розгляд справ.

Нині протокол ратифікований необхідною кількістю держав і набрав чинності. Однак нині триває перехідний період, коли закінчує свою роботу Комісія: завершується провадження наявних справ, а до кінця року її буде остаточно ліквідовано.

Загалом рішення Суду повільно, але невідворотно стають частиною національного права європейських держав.

Обговорюючи умови Конвенції в Раді Європи, делегати висловили думку про доречність утворення не лише Європейського Суду, а й Європейської комісії з прав людини, роль якої полягала б у захисті судової функції. Комісія може сформувати своєрідний бар'єр,

який би відсіював необґрунтовані та безглузді звернення, адже практична потреба в ньому добре відома всім юристам.

Від початку Комісії випало бути посередником у системі Європейського права в галузі прав людини. З одного боку, вона відсіює для Суду потік індивідуальних скарг, з другого – Комісія покликає на бути міжнародною установою, доступною для пересічних осіб, і в цьому полягає принциповий відхід від традиційних державоцентристських міжнародних юридичних процедур.

Кількість членів комісії дорівнює кількості Високих Договірних Сторін, а станом на березень 1995 р. вона становила 30 осіб. Комісія може проводити збори у формі пленарного засідання. У складі палат має бути не менше семи членів, у комітетах – не менше трьох осіб. Члени Комісії обираються Комітетом міністрів Ради Європи зі списків, що складаються Консультативною Асамблеєю. Члени Комісії працюють протягом шести років, після чого можуть поновлюватися на посаді. Вони беруть участь у засіданнях "особисто від себе", тобто, на відміну від осіб, які працюють у багатьох міжнародних установах, члени Комісії не представляють уряди.

Скарги на порушення тих прав людини, які захищає Конвенція, спочатку надсилаються до Комісії. Згідно зі ст. 24 Конвенції, держави можуть направляти до Комісії "питання про будь-яке уявне порушення положень Конвенції іншою Високою Договірною Стороною" незалежно від громадянства потерпілої особи. Таким чином, іноземні держави можуть захищати окремих осіб навіть від уряду їх власної держави. 1955 р. в Комісії з'явилися повноваження одержувати індивідуальні звернення відповідно до ст. 25. До 28 липня 1994 р. всі 30 держав – на той час учасниць Конвенції погодилися визнати прийнятність звернень від приватних осіб, які в практиці Комісії називаються "заявами". Загалом комісія здійснює чотири функції:

1) відфільтровує скарги (через Секретаріат, шляхом ухвалення рішення про неприйнятність);

2) у прийнятих справах виступає посередником у суперечці та прагне досягти мирного врегулювання;

3) якщо мирне врегулювання неможливе, Комісія розслідує факти й надає свої висновки;

4) Комісія уповноважена сама подавати й аргументувати позови до Суду [3].

Вимоги до скарг установлені ст. 26 Європейської конвенції про права людини: "Комісія може приймати справу до розгляду, тільки якщо були використані всі національні засоби правового захисту відповідно до загальновизнаних принципів міжнародного права і протягом шести місяців з дати прийняття остаточного рішення". Не розглядаються скарги, якщо вони анонімні чи подібна справа вже розглядалася Комісією чи іншим органом міжнародного розслідування і подана справа не містить жодної нової обставини, а також якщо на думку комісії звернення не сумісне з положеннями Конвенції, явно необґрунтоване або таке, що є зловживанням права на подання звернення.

Якщо Комісія приймає звернення, то вона повинна підготувати доповідь, в якій викладає "свій висновок щодо того, чи свідчать встановлені факти про порушення зацікавленою державою її зобов'язань за конвенцією", і направити цю доповідь Комітетові Міністрів Ради Європи та зацікавленим державам. Нині Комісія звертається до Комітету Міністрів (політичного органу, який складається з міністрів іноземних справ держав-членів, представлених у Страсбурзі постійними делегатами), якщо більшість її членів вважає, що порушення Конвенції не відбулося або справа вимагає спеціального політичного впливу Комітету Міністрів [4].

Справа, яку Комісія вже заслухала і про яку склала доповідь, може бути направлена нею або зацікавленою державою до Європейського Суду з прав людини.

Отже, коли справа не передається до Суду, то Комітет міністрів Ради Європи (двома третинами голосів) вирішує, чи мало місце порушення Конвенції. Виявивши порушення, Комітет міністрів може далі ухвалити рішення про те, що держава має надати жертві "справедливе задоволення", тобто компенсацію за збитки, розмір яких визначається. Як і рішення Суду, рішення Комітету міністрів є остаточними і держави-члени зобов'язані вважати їх обов'язковими.

Актуальними нині є питання міжнародно-правових гарантій дотримання прав людини. Навряд чи можна сподіватися на дотримання відповідних стандартів у майбутньому без ефективного кон-

тролю за виконанням державами своїх зобов'язань у галузі прав людини. Водночас потрібно пам'ятати, що, незважаючи на необхідність міжнародно-правового регулювання певних інститутів, зокрема цивільних і політичних прав людини, слід дотримуватися принципу суверенітету держав.

Висвітлюючи генезис прав і свобод людини в Україні, їх обсяг, рівень забезпечення й захисту з боку держави, слід хоча б побіжно звернутися до вітчизняного минулого та становлення нашої держави. Такий історично-правовий екскурс свідчить, що український народ зробив величезний внесок у становлення прогресивних уявлень про права людини, створив низку яскравих взірців правової думки й нормотворення, які й донині вражають дослідників.

Здобувши незалежність, Україна проголосила курс на розбудову правової держави, демократизацію всіх сфер життя й долучилася до міжнародних механізмів захисту прав людини.

Актом міжнародного визнання України демократичною правовою державою стало її прийняття до Ради Європи 9 листопада 1995 р. [5].

Наступним кроком у цьому напрямі стала ратифікація Верховною Радою 17 липня 1997 р. Конвенції про захист прав і основних свобод людини. У результаті чого громадяни України отримали можливість звертатися з приводу порушення своїх прав до Європейського Суду з прав людини. Більш того, приєднавшись 1990 р. до Факультативного протоколу Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., Україна визнала також компетенцію Комітету ООН з прав людини щодо розгляду індивідуальних скарг громадян України щодо порушення їх прав і свобод.

Конвенція про захист прав і основних свобод людини сьогодні заслужено визнається одним з найбільших досягнень Ради Європи. Вона являє собою фундаментальну основу всього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав і свобод людини, її законних інтересів і потреб.

Список використаних джерел

1. Конституція України : офіц. вид. – К., 1996. – 60 с.
2. Абдуллаев М. И. Право человека (историко-сравнительный анализ) / М. И. Абдуллаев. – СПб., 1998. – 236 с.
3. Європейська конвенція з прав людини / Рада Європи. Українська правнича фундація. – К., 1994. – 48 с.
4. Погорілко В. Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні / Погорілко В. Ф., Сірий М. І. – К. : Ін Юре, 1997. – 483 с.
5. Рабинович П. М. Права людини: концептуальні засади / П. М. Рабинович // Права людини і громадянина: проблеми реалізації в Україні. – К., 1998. – С. 118–123.
6. Забезпечення органами внутрішніх справ міжнародно-правових стандартів прав людини при охороні громадського порядку / відп. ред. : Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, Ю. С. Шемшученко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 312 с.

Стаття надійшла 20.05.2009.